ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՄ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ

Մասնավոր իրավահարաբերություններում ընդհանուր սկզբունքին համապատասխան՝ կողմերը պարտավոր են պատշաճ կատարել իրենց կողմից ստանձնված պայմանագրային, ինչպես նաև այլ (այտապայմանագրային) հիմքերից ծագող պարտավորությունները:

Սակայն օբյեկտիվորեն հնարավոր որոշ իրավիճակներն արգելափակում են այդ պարտավորությունների պատշաճ կատարման հնարավորությունը:

Կողմերի կամքից անկախ հանգամանքներում քաղաքացիաիրավական պարտականությունների չկատարումն արդարացիորեն համարվում է այդ պարտավորությունների կատարման կասեցման կամ պայմանագրի լուծման, պարտավորությունների չկատարման կամ անպատշաճ կատարման համար պատասխանատվությունից ազատման հիմք:

Իրադարձությունը, որը չի կարող ողջամտորեն կանխատեսվել, վերահսկվել, համարվում է, անհաղթահարելի ուժ (force majeure[1] – գերակա կամ անդիմադրելի/անհաղթահարելի ուժ):

Ընդ որում, այս դրույթները կիրառելի կարող են լինել ինչպես պայմանագրային, այնպես էլ դելիկտային և քվազի-դելիկտային իրավահարաբերություններում[2]:

Իրավունքի դասական տեսության մեջ իրավիճակը ֆորմաժորային որակելու համար գոյություն ունեն մի քանի հիմքեր, որոնք են մասնավորապես՝

- անհաղթահարելի ուժի ազդեցությունն արտաքին միջավայրից,
- անհաղթահարելի ուժի առաջացման դեմ պարտավորության կողմերն անկարող են քայլեր ձեռնարկել (անկանխելի, անդիմադրելի),

---

[1] https://www.merriam-webster.com/dictionary/force%20majeure?fbclid=IwAR0rG-tnoUr8G4_tMaFZ-pk33q3vg26X1yQh4nIBelPsCvoP71haE7l4u5c

[2] https://ombre43.com/2019/04/14/la-force-majeure-dans-la-responsabilite-civile/

- անհաղթահարելի ուժը պարտավորության կողմերի համար անկառավարելի է,
- անհաղթահարելի ուժի ազդեցությունն անհաղթահարելի է,
- անհաղթահարելի ուժի առաջացումը հիմնականում անկանխատեսելի է՝ պայմանագրի կնքման (պարտավորության ծագման պահին):

Այսինքն, ոչ թե գործարքն իսկզբանե (*ab initio*) անվավեր է, այլ կողմ(եր)ի որոշակի կամ բոլոր պարտավորություններն օբյեկտիվորեն անհնարին է իրականացնել և, ըստ այդմ, պայմանագիրը կարող է ընդհուպ մինչև վաղաժամկետ լուծվել՝ չառաջացնելով այն բացասական իրավական հետևանքները, որոնք այլ պայմաններում կառաջանային պարտավորությունների խախտման հիմքով:

Ընդ որում, յուրաքանչյուր դեպքում հնարավոր են իրավիճակներ, երբ օբյեկտիվորեն առկա է անհաղթահարելի ուժ, և դրա ազդեցությունը տարածվում է բազմաթիվ անձանց պարտավորությունների կատարման ընթացքի վրա, սակայն պարտավորության բնույթով պայմանավորված՝ անհաղթահարելի այդ ուժի ազդեցությունը չի տարածվում կամ նվազ չափով է տարածվում այլ իրավահարաբերության սուբյեկտ(ներ)ի վրա:

Այսինքն, անհաղթահարելի ուժի ազդեցության առկայությունը կոնկրետ պարտավորության կատարման վրա ենթակա է ապացուցման՝ համապատասխան իրավական գործընթացի շրջանակներում: Ընդ որում, արդարացի է, որ այդ հանգամանքն ապացուցի այն կողմը, որը պնդում է, որ պարտավորությունն իր կողմից խախտվել է անհաղթահարելի ուժի ազդեցության հետևանքով:

Մյուս կողմից, պայմանագրի ազատության (դիսպոզիտիվության սկզբունքը) ենթադրում է, որ կողմերն ազատ են նախատեսել իրենց միջև կնքվող պայմանագրում անհաղթահարելի ուժի ազդեցությամբ պարտավարությունների

չկատարման կամ անպատշաճ կատարան դեպքում պատասխանատվությունից չազատվելու կամ դրա միայն որոշակի տեսակների դեպքում պատասխանատվությունից կամ պարտավորության կատարումից ազատման հնարավորություն կամ օրենքով չսահմանված տեսակի անհաղթահարելի ուժի ազդեցությամբ պատասխանատվությունից կամ պարտավորության կատարումից ազատման կամ կատարումը կասեցնելու հնարավորություն:

Անհաղթահարելի ուժի մասին գերմանական քաղաքացիական օրենսգիրքը տարբեր հոդվածներում խոսում է, սակայն հասկացությունը չի սահմանում: Հասկացության սահմանումը կարելի է դուրս բերել գիտությունից ու դատական պրակտիկայից: Ընդ որում, անհաղթահարելի ուժի ազդեցության առկայությունը պետք է դիտարկել յուրաքանչյուր կոնկրետ պարտավորության կտրվածքով:

Օրինակ՝ եթե տուրիստական գործակալության հետ պայմանագիր է կնքվել պայմանականորեն *X* երկրում հանգստանալու համար, ու ճամփորդությունից մի քանի օր առաջ այդ երկիրը վիզայի ռեժիմ է սահմանում, որը մինչ այդ չկար, այնպես որ անձն այլևս չի կարողանում վիզա ստանալ, այդ փաստը տվյալ պայմանագրի իմաստով անհաղթահարելի ուժ է:

Անհաղթահարելի ուժի ազդեցության դեպքում պարտավորության կատարումից հրաժարվելը պատասխանատվություն չի առաջացնում, քանի որ այդ դեպքում բացակայում է պարտապանի մեղքը[3]:

Ֆրանսիայի քաղաքացիական օրենսգրքի 1218-րդ հոդվածի[4] համաձայն՝

«Պայմանագրային իրավահարաբերության մեջ առկա է անհաղթահարելի ուժ, որը խոչընդոտում է պարտապանի կողմից իր պարտավորությունների կատարմանը, եթե տեղի ունեցած իրադարձությունը դուրս է պարտապանի

---

[3] https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/

[4] https://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?idArticle=LEGIARTI000032041431&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20161001&fbclid=IwAR32ruVaRFEgsBUxDeD4iW0XkRVEkTYabamVOSV-qvb82sN-CRZI5nfomfQ

վերահսկողությունից, այդ իրադարձությունը չէր կարող ողջամտորեն կանխատեսվել պայմանագրի կնքման պահին և համապատասխան միջոցների կիրառմամբ դրա հետևանքներից խուսափելն անհնարին է:

Եթե խոչընդոտը կրում է ժամանակավոր բնույթ, ապա պարտավորության կատարումը կասեցվում է, բացառությամբ եթե առաջացած ուշացումն արդարացնում է պայմանագրի լուծումը: Եթե խոչընդոտը վերջնական է, ապա պայմանագիրն ինքնաբերաբար լուծվում է, և կողմերն ազատվում են իրենց պարտավորությունների կատարումից (...):»:

Զարգացած իրավական համակարգ ունեցող երկրներից շատերում կիրառվում է նաև ֆրուստրացիայի (frustration[5]) հասկացությունը, որի մեկնաբանման շրջանակը կարող է լինել ավելի լայն, քան անհաղթահարելի ուժի դեպքում: Օրինակ, վարձակալված տարածքի հրդեհվելը, անհրաժեշտ միջոցների պակասությունը՝ որոշակի պայմանների առկայության դեպքում և այլն:

Այսինքն, այստեղ օրենսդիրն ու իրավակիրառ մարմիններն ավելի հեռուն գնալու հանարավորություն են տալիս՝ առանց բացասական իրավական հետևանքների գործարքի լուծման կամ կասեցման հիմք համարելով ոչ միայն համեմատաբար գլոբալ իրադարձությունները (Hardships, Acts of God – Աստծո գործողություններ, օրինակ՝ ջրհեղեղ, երկրաշարժ և այլն), որոնք անհաղթահարելի ուժի դասական օրինակներ են, այլ ավելի լոկալ բնույթի բարդությունները, որոնք ևս առաջանում են կողմերի կամքից անկախ և թույլ չեն տալիս պատշաճ կատարել ստանձնված պարտավորությունները[6]:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրքը չի տալիս անհաղթահարելի ուժի վերաբերյալ համապարփակ կարգավորումներ՝ չնայած

---

[5] https://www.oxfordlawtrove.com/view/10.1093/he/9780198748397.001.0001/he-9780198748397-chapter-21, https://demarco.com.au/de-marco-thinks/dealing-with-frustration-and-force-majeure-in-contracts

[6] https://www.nortonrosefulbright.com/en-pg/knowledge/publications/b54cf723/force-majeure-hardship-clauses-and-frustration-in-english-law-contracts-amid-covid-19

նրան, որ պրակտիկայում գրեթե բոլոր պայմանագրերի եզրափակիչ դրույթները պարունակում են անհաղթահարելի ուժի ազդեցությամբ պայմանագրով սահմանված պարտավորությունները չկատարելու համար պատասխանատվությունից ազատման հիմքը:

Ներկայումս ինչպես Հայաստանի Հանրապետությունում, այնպես էլ ողջ աշխարհում տարածված համաճարակի պայմաններում ավելի ակնհայտ է դառնում ներպետական օրենսդրության այս բացը, քանի որ քաղաքացիական իրավունքի հիմնաքարային դրույթները սահմանող իրավական ակտում՝ քաղաքացիական օրենսգրքում ընդհանուր կարգավորման բացակայության պայմաններում յուրաքանչյուրն իր տեսակետից է մեկնաբանում, թե՝

- արդյո՞ք առկա է անհաղթահարելի ուժ, թե՞ ոչ,
- արդյո՞ք դրա ազդեցությունը տրված իրավահարաբերության կտրվածքով առկա է, թե՞ ոչ,
- արդյո՞ք նույն իրավական ռեժիմը կարելի է կիրառել արտապայմանագրային հարաբերությունների նկատմամբ,
- արդյո՞ք դրա առկայության պայմաններում պարտավորության կատարումը պետք է կասեցվի կամ պայմանագիրը լուծվի կամ անձն ազատվի պարտավորության խախտման համար պատասխանատվությունից, թե՞ ոչ և այլն:

Ըստ այդմ, սույն նախագծով առաջարկվում է հնարավորինս բաց կարգավորում, որով՝

- սահմանվում են ֆորմաժորային իրադրության հատկանիշները,
- սահմանվում են այդ փաստի ազդեցությամբ պարտավորությունների չկատարման կամ անպատշաճ կատարման իրավական հետևանքները՝ թույլ տալով նաև այլ դրույթներ նախատեսել պայմանագրով,
- թվարկվում են հնարավոր ֆորսմաժորային իրադրություններ՝ թույլ տալով նաև այլ իրավիճակները, ելնելով օբյեկտիվ իրականությունից, ֆորսմաժորային որակելու հնարավորություն,

- սահմանվում է վեճի առկայության դեպքում ապացուցման բեռի բաշխումը,
- հնարավորություն է տրվում պայմանագրով նախատեսել այլ դրույթներ, քան սահմանվում են օրենսգրքով:

Նախագծի անցումային դրույթով առաջարկվում է հետադարձ ուժ տալ օրենքին՝ մինչ այն պահը, երբ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից պաշտոնապես հայտարարվեց արտակարգ դրություն՝ կապված համաճարակի տարածման հետ: